

Јелисава КАЛЕЗИЋ

СЕЛО – НАСЕЉЕ ПОСТИНДУСТРИЈСКОГ ДРУШТВА?

УВОД

Може се са извјесношћу сматрати да је град настао прије седам миленијума. Село је постојало и прије града и током дуге историје развоја градова. Може се поставити питање да ли село још постоји? Многе старе цивилизације и културе имале су прецизну, а често и озаконјену номенклатуру и хијерархију насеља. Шта наш језик казује кроз називе насеља: сеоце, заселак, село, варошица, варош, градић, град, али и: селиште, предграђе, подград, предград, градиште, градина, градац... Истраживање топонима који недвосмислено указују на постојање насеља дало би занимљиве увиде у насељеност простора Црне Горе у различитим историјским периодима и увид у постојање мрежа насеља које данас не познајемо. Због чега би све то било важно за ову тему? Прије свега због значаја порука о квалитету неког мјеста за боравак људи које су резултат искуства више генерација. Данашње планско и рационално одлучивање о развоју насеља чешће је резултат процјене могућности стварања профита на уложени капитал у инфраструктуру и објекте него настојање да се постигне добар квалитет живота.

КОНТЕКСТ

Одлучујући параметри за урбанистичку и архитектонску дјелатност садашње цивилизације су:

1. Бројност људске популације, уз прогнозу да ће до 2020. г. достићи 10 милијарди;

2. Скоро неограничене техничке и технолошке могућности у материјализацији нових урбаних и архитектонских цјелина;

3. Ограничен простор и ресурси Планете;

4. Несумњиви докази да пораст свјесности људи заостаје за порастом техничких и технолошких могућности.

Дјелатност људске заједнице у грађењу насеља и све оно чиме је та активност праћена (комуникације, производња, потрошња) приближава се тачки или моменту када антропоцентрични став више неће моћи да обезбиједи ваљане одговоре. По многим суптилним или некад драматичним, а некад наизглед свакодневним, знацима, препознајемо потребу уклањања препрека на природним везама урбанистичких и природних система. Сателитски снимци великих урбаних цјелина на Планети асоцирају на снимке малигних израштаја на каквом организму.

Црна Гора, срећом, нема разлога да се бави проблемима које имају вишемилионски градови или вишемилионске урбане агломерације. У позицији смо оних врста од којих су настале птице у времену нестанка диносауруса. Вријеме пропасти урбаних диносауруса се очигледно приближава и у предности су оне заједнице које имају прилагодљивије урбане системе, а Црна Гора је међу таквима. Међутим и у тим урбаним матрицама које су мање и прилагодљивије цивилизацијским промјенама с краја другог и на почетку трећег миленијума, постоје бројни неприлагодљиви подсистеми који могу да постану опасна ограничења.

АСПЕКТОВАЊЕ

Током 1930-тих и 1940-тих година философ Лудвиг Ван Берталанфи (Bertalanffy) је развијао општу теорију система, дефинишући је као „научно истраживање цјелина”.

Системско гледиште разматра универзум у терминима система који су увијек обухваћени другим системима, тј. као хијерархију система све вишег реда који су сви међуповезани и међузависни. Системски приступ све је заступљенији у савременом промишљању и у природним (физика, биологија) и у друштвеним наукама (социологија, етика, економија). Посебно је препознатљив у области екологије.

Урбанизам је подручје у коме системско гледиште обједињује у виду нове, живе цјелине неколико система:

1. Природне системе окружења припадајућих живих врста (људи, животиње, биљке, птице);

2. Природне системе природних токова (водени токови, режими воде, ваздушња струјања, инсолација, правци кретања животиња и птица, али и метанастазичке правце кретања становништва);

3. Друштвене системе (организација заједнице, култура, производња и др.);

4. Коначно, системе урбаних система.

Ако насеља, а посебно урбана, посматрамо као системе, односно цјелине природне и грађене средине и свих активности заједнице у времено-простору, уочавамо;

а) Раст неког урбаног система је основа за његов развој, али не и услов.

б) Развој неког система може бити праћен растом, али није неопходно.

в) Раст неког система без развоја је болесно стање.

„Људско биће, или било који други систем, ако само расте а не развија се постаје чудовишна беба.” Појединачно понашање урбанизма као система (уколико му нису усклађени раст и развој), у коме види само свој интерес без обзира на потребе и интегритет окружујућих природних (вода, земља, ваздух са својим екосистемима) и друштвених (социјалне групе, етничке групе, културолошки концепт) система, доводи до поремећаја или чак потпуног уништења неког од система.

Сваки урбани систем мора бити у највећој мјери заокружен тако да не преноси окружујућим системима (урбанистичким, архитектонским, социјалним или природним) оно што може бити разријешено и задовољено унутар њега самог а да истовремено добро користи и одржава све заједничке токове окружујућих система.

Становање је претежни садржај већине урбаних и архитектонских система. Предстоји нам помно, али и хитно, преиспитивање заокружености овога система унутар постојећих урбаних система.

Нове могућности преношења информација, неопходност развоја нових технологија за коришћење обновљивих извора енергије, окретање здравијем живљењу, указује на наилазеће вријеме *сабирања* многих функција које су деценијама биле, важећим урбанистичким теоријама и праксом, одвојене од становања. Информатичко доба по урбаним и архитектонским концептима биће *сличније прединдустријском него индустријском*. Могућности микропроцесорске про-

изводње и информатичких технологија требало би да обезбиједи самосвојност развоја људи, што ће се одразити и на њихова насеља и архитектуру. Као што се у многим областима људске дјелатности холистички, обједињујући или цјеловити, приступ све више усваја, урбанизам и архитектура су такође у тим процесима. Ове процесе препознајемо у концептима биоклиматског планирања, пројектовања и грађења. Као што знамо, ти су концепти наговјештавани у првој половини 20. вијека, успоравани и запостављани, да би се од седамдесетих година све више афирмисали. На дјелу је системски приступ урбанизму и архитектури у коме треба открити и поштовати још многе карике већ познатих система. Такође и трагати за системима који су непознати или мање познати, или једноставно заборављени.

КРЕАТИВНО НАДИЛАЗЕЊЕ ОГРАНИЧЕЊА

Британски хемичар Џејмс Лавлок (J. Lovelock) је поставио хипотезу да планета Земља има одлике живог система или организма. Лавлок је указао на доказе за ову хипотезу. То су процеси који обезбеђују стабилност и сталност неопходних услова за одржавање живота. „Земља је живући ентитет обдарен еластичношћу, прилагодљивошћу и способношћу одржавања свега живућег. Ове особине нису бескрајне и неисцрпне те је могуће, као код свих живих бића, да неки од подсистема рђаво функционише на такав начин да сруши своју цјеловитост или чак угрози наставак егзистенције целине.”

У везу са Геа хипотезом Лавлока можемо довести учење Пјера Тејара де Шардена (Pierre Teilhard de Chardin 1881-1955), посебно његово најпознатије дјело „Феномен човека”. Човјек је доказ развоја свјесности планете. Људска свјесност је неодвојива од свјесности минерала, биљака и животиња. Такође, у везу са Лавлоковом хипотезом можемо довести и учење Руперта Шелдрејка (R. Sheldrake) о морфичкој резонанци и морфогенетским пољима чиме, између осталог, указује на могућност да се менталне творевине процесују на нивоу биолошке врсте. Проф. Дејан Раковић са Електротехничког факултета у Београду указује „...то је могуће јоносферу схватити као *динамичку меморију биолошких врста*, у којој биолошке јединке иновирају и освјежавају колективне меморијске садржаје читаве биолошке врсте. Ово пружа биофизичку основу за Јунгово колективно несвесно. Ово уједно указује на велики практични значај морала чак и на нивоу чистоте мисли и осећања појединаца, јер

се негативне мисли и емоције појединаца или група људи преносе на читаву људску популацију, што се потом кумулативно појачава – са коначним негативним утицајем на људску цивилизацију.”

У градовима се одвијају многи процеси који доводе до отуђења људи од природе, до блокирања животне енергије и радости живљења, способности интуитивних увида и емотивног доживљавања себе самих, других људи и природе. Несумњиво да је пораст сваковрсних девијантних понашања, насиља, осјећаја угрожености и безнађа код великог броја људи у великим урбаним срединама сразмјеран њиховој одвојености од природе, односно осталих нивоа свјесности: минерала, биљака и животиња. Истовремено села, која су демографски скоро испражњена, све више постају мјеста обнављања животне енергије, интуиције, емоција.

Познато је, и опомињуће, колико потрошачко друштво троши непотребно енергије и ресурса на сопствену краткорочну корист и дугорочну општу штету. Традиционално, село је производило, чувајући ресурсе и користећи обновљиве изворе енергије, на само храну, већ и многе друге потребштине. У сваком случају та производња је била заснована на сталном одржавању природне равнотеже.

За истраживање су посебно занимљиви примјери који указују да су у сеоским заједницама у Црној Гори постојали инструменти одлучивања којима је спречаван пораст популације и претјераног коришћења ресурса. Један од тих примјера је село Пошћење чији су становници имали катуне у дијелу Дурмитора гдје је данас село Пошћенски крај. Стално насеље на мјесту ранијих катуна настало је када су наступиле демографске и економске околности да се сачува природна равнотежа ранијег насеља, а истовремено обезбиједи даљи развој заједнице.

Овако мудру развојну стратегију нема ни један град у Црној Гори, као прокламовану политику.

У народном искуству је постојала мјера до које се могло узимати од природе, а да се она не деградира. Такође и свијест да сиромашење природе доводи до материјалног и духовног сиромашења људске заједнице.

МОДЕЛ

Ако пажљивије посматрамо, нажалост појава се још не истражује као урбанолошка и социолошка, учићемо да велики број људи

трећег доба почиње да напушта градове и одлази у мања насеља, махом села. Најчешће је основа за такав живот повољност сталног, каквог-таквог прихода у виду пензије, посједовање куће, а често и имања на селу, али и могућност да се привређује без осјећаја егзистенцијалне зависности од тога. Обично се налазе креативна рјешења, те уз стварање прихода човјек има осјећај задовољства овладавања цјелином неког процеса. Овакав осјећај је одавно изгубљен у индустријском друштву и познају га претежно умјетници, све рјеђе занатлије и малобројне професије означене као слободне професије. Рад на рачунарима, и поред свих предности, додатно одваја човјека од искуства цјеловитости посла којим се бави. Истовремено два феномена су пренешена из претходних цивилизацијских периода (индустријског и технолошког) у ново, информатичко доба:

ПОВЕЋАЊЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

ПАРАЛЕЛНА АКТИВНОСТ /ХОБИ, ПАСИЈА/ ПРОФЕСИЈИ

Урбани човјек, повезујући ова два феномена, налази начина за уцјеловљење своје креативне личности. По правилу је у тим активностима самосталан или се формирају афине заједнице. Могућности информатичких технологија насупрот индустријском начину производње упућују на аутономност у раду у многим професијама, а не само у активностима у слободно вријеме, процес који се убрзано одвија у многим земљама. Појављују се нови облици активности проистекли из оних којима се човјек бавио у слободно вријеме и који постају доминантна дјелатност.

Констатована је у Црној Гори појава, иако недовољно истражена, одржавања старевине: примјери гајења лозе, пчела, узгој поврћа за сопствене потребе и сл. У једном истраживању мањег обима и узорка које је проведено у Подгорици (тада Титограду), почетком осамдесетих година, око 60% испитаних породица имало је неки вид активности на сеоском подручју у ближој или даљој околини Подгорице. У великом броју случајева не ради се о економским разлозима за овакво ангажовање. Међутим, економске и друштвене промјене током деведесетих, знатно опадање стандарда, пораст незапослености и све неизвјесније околности у блиској будућности, несумњиво су узроковале да се и урбано становништво окрене неким облицима пољопривредне или сточарске производње.

Сљедећи корак је окупљање људи у заједнице спремне да успостављају нове односе са природом, спремне да ослушкују не само своје, већ и потребе свега што их окружује. Такође је важна много

флексибилнија подршка заједнице појединцима и групама који налазе нове аутономне форме рада и живота.

Уосталом бројни су примјери таквих зачетака нових модела насеља управо у напуштеним или скоро напуштеним физичким структурама традиционалних насеља. Сврха овога рада је да покрене све заинтересоване да се у Црној Гори одабере неколико таквих мјеста и започну пројекти остваривања модела насеља постиндустријске ере.

Основне разлике између насеља индустријског и постиндустријског доба могу се приказати кроз сљедеће одлике:

<i>постојеће</i>	<i>ново</i>
КОНЦЕНТРАЦИЈА	ДЕКОНЦЕНТРАЦИЈА
САЖИМАЊЕ	ДИСПЕРЗИЈА
ЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА	ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА
ЗАВИСНОСТ	АУТОНОМНОСТ

из чега се уочава да је модел таквог насеља сличнији селу него граду.

Модел постиндустријског насеља се поставља тако да су биланси дословно уједначени: насеље троши онолико енергије колико може да произведе из природних, тј. обновљивих извора. Такође, успоставља се равнотежа између људске заједнице, животињског свијета, биљног свијета и минералног свијета.

Не тако давно, почетком двадесетог вијека, сва насеља у Црној Гори су потпуно одговарала овоме моделу. Овим се не сугерише заустављање прогреса и враћање на старе моделе привређивања и градње. Међутим, занемаривање равнотеже у природи, а посебно односа грађене и природне средине, може да доведе до великих поремећаја привредних и урбаних система и патње огромног броја људи. Упоређење са диносаурусима, колико год да наука указује на више узрока њиховог нестанка, намеће се не само као метафора. Преживјели су мањи, адаптивнији и покретљивији системи/организми.

ЛИТЕРАТУРА

- Вотсон, Л.: *Суперприрода*, Досије, Београд 1995.
Вотсон, Л.: *Иза суперприроде*, Досије, Београд 1996.
Калезић, Ј.: *Критички осврт на коришћење урбаног простора на примјеру Титограда*, магистарски рад, Архитектонски факултет у Београду, 1985.
Капра, Ф.: *Тао физике*, Опус, Београд 1989.
Капра, Ф.: *Вријеме преокрета*, Глобус, Загреб 1986.
Перовић, П.: *Афина*, текст у припреми за штампу
Шелдрејк, Р.: *Повратак живој биологији*, чл. *Културе истока*, часопис, бр. 27, Београд 1991.